

Л.П. Горальський

д. вет. н.

ДВНЗ “Державний агроекологічний університет”

В.Т. Хомич

д. вет. н.

Національний аграрний університет

О.І. Кононський

д. б. н.

Білоцерківський державний аграрний університет

І.А. Дергай

лаборант кафедри фізики

Рівненський державний гуманітарний університет

МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ У НОРМІ ТА ПАТОЛОГІЇ

У роботі описані основні методи морфофункціональних досліджень, які широко використовуються у біології, ветеринарній і гуманній медицині. Матеріали рекомендуються студентам факультетів ветеринарної і гуманної медицини, спеціалістам морфологічних відділів лабораторій ветеринарної медицини, науковцям-морфологам, які в своїй роботі використовують морфофункціональні методи досліджень.

Постановка проблеми

Морфофункціональні методи досліджень в даний час набули широкого застосування не тільки у науково-дослідній роботі, а й у практичній діяльності спеціалістів ветеринарної і гуманної медицини [1–4]. Їх також використовують і у навчальній роботі. Такий інтерес до цих методів не випадковий. За їх допомогою одержують знання про будову і функції організму тварин і людини

© Л.П. Горальський, В.Т. Хомич, О.І. Кононський, А.І. Дергай

на різних рівнях його структурної організації як в нормі, так і при патології. Ці знання дають змогу практичним лікарям аналізувати особливості метаболічних процесів, які відбуваються у клітинах, тканинах та органах і призводять до порушення гомеостазу організму при патології. Вирішальне значення вони мають для постановки і уточнення діагнозу та розроблення тактики лікування хворих.

Для ефективного використання морфофункціональних методів і одержання за їх допомогою достовірних результатів спеціалістам, особливо початківцям, необхідні не тільки дані про окремі методи та їх можливості, а й знання методик їх використання.

Загальна характеристика основних методів гістологічних досліджень

За допомогою гістологічних методів досліджень вивчають будову клітин, тканин і органів організму тварин і людини. Ці методи досліджень передбачають виготовлення гістологічних препаратів, які аналізують за допомогою світлового мікроскопа – світлова мікроскопія. Сучасні світлові мікроскопи дають збільшення об'єкта у 2000–2500 разів. Для більш глибокого його вивчення використовують електронну мікроскопію, яка здійснюється за допомогою відповідного мікроскопа. У результаті електронної мікроскопії отримують електронні мікрофотографії, на яких і вивчають будову певних структур організму тварин.

Гістологічні методи досліджень, які базуються на світловій мікроскопії, залежно від стану об'єкта ділять на поствітальні і вітальні. *Поствітальні (посмертні) методи* гістологічних досліджень найбільш поширені. Вони, як було відмічено вище, передбачають виготовлення постійних гістологічних препаратів і формують основу класичних гістологічних методів. Крім класичних гістологічних методів досліджень є й спеціальні методи світлової мікроскопії. До них відносять наступні методи: фазово-контрастна мікроскопія, флуоресцентна мікроскопія, ультрафіолетова мікроскопія, цитоспектрофотометричний і авторадіографічний методи, метод темно-польової мікроскопії та імуногістохімічні методи.

Фазово-контрастна мікроскопія використовується для вивчення прозорих безбарвних об'єктів, зокрема, живих клітин і тканин. Світлові хвилі, проходячи через таке середовище, зміщуються на величину, яка визначається товщиною матеріалу і швидкістю світла, що через нього проходить. Фазово-контрастний мікроскоп перетворює ці незримі зміщення у зміну амплітуди світлових хвиль. Одержують при цьому чорно-біле зображення, щільність окремих ділянок якого залежить від величини добутку товщини об'єкта на різницю у показниках заломлення світла в ньому і оточуючому середовищі.

Флуоресцентна мікроскопія. Флуоресценція – це світіння об'єкта, викликане променевою енергією. При такому дослідженні об'єкт розглядають в ультрафіолетових і синіх променях. Флуоресценція буває власною і наведеною. Остання викликається особливими барвниками – флуорохромами. Тому, флуоресцентна мікроскопія дає змогу вивчити як власну (первинну) флуоресценцію речовин, так і вторинну, завдяки фарбуванню клітинних

структур флуорохромами, які при взаємодії з різними компонентами клітин зумовлюють специфічне світіння відповідних структур. Так, наприклад, флуорохром акридиноий оранжевий з ДНК дає зелене світіння, а з РНК – червоне.

Перевагами флуоресцентної мікроскопії є:

1. Висока чутливість, тому що дані методи виявлення речовин у 1000 разів чутливіші адсорбційних, а наявність флуоресцюючого об'єкту в темному полі надає флуоресцентній мікроскопії надзвичайної зручності для виявлення та підрахунку у препараті маленьких часточок, у тому числі і окремих мікроорганізмів.
2. Висока специфічність. Вона характерна взагалі для всіх методів флуоресцентного аналізу.
3. Чіткість та контрастність люмінісцентно-мікроскопічних картин.
4. Використання методу для виявлення і вивчення певних речовин не тільки у фіксованих, але й у живих клітинах та тканинах.
5. Зручність у проведенні кількісних досліджень.
6. У багатьох випадках – простота методичних прийомів та доступність придбання реактивів.

Ультрафіолетова мікроскопія ґрунтується на використанні коротких ультрафіолетових променів довжиною хвилі 0,2 мкм. Вона дає можливість досліджувати хімічний склад гістологічних структур. При цьому зображення реєструється на фотоплівці або люмінісцентному екрані.

Цитоспектрофотометричний метод досліджень дає змогу визначити кількісний вміст речовин у клітині та їх складових елементів за результатами поглинання ними світлових променів певної довжини хвилі.

Авторадіографічний метод дозволяє аналізувати локалізацію у клітинах і тканинах речовин, мічених радіоактивними ізотопами. В основі методу лежить фотографічний процес. Внесені у клітини ізотопи відновлюють бромисте срібло фотоемульсії, що покриває зріз. Після проявлення фотоемульсії гістозріз фіксують, промивають, забарвлюють, зневоднюють, заключають у бальзам і розглядають за допомогою мікроскопа. Добре видимі зерна срібла (треки) чорного кольору свідчать про локалізацію у клітинах і тканинах мічених речовин. Методом авторадіографії також виявляють місця синтезу певних речовин, склад білків, шляхи внутрішньоклітинного транспорту.

Метод темно-польової мікроскопії полягає в тому, що дрібні часточки, які лежать за межами дозволеної здатності мікроскопа, стають видимими у променях, що йдуть під великим кутом і в об'єктив мікроскопа безпосередньо не потрапляють. В об'єктив потрапляє лише світло, відбите від цих часточок. Останні мають вигляд світлих плям на темному фоні. Цей метод є цінним при вивченні колоїдів клітини.

Імуногістохімічні методи. Ці високочутливі методи застосовуються при дослідженні у тканинах і клітинах специфічних біологічних речовин – білків, гормонів, нуклеїнових кислот тощо. Спочатку імунізують лабораторну тварину і через деякий час з її крові отримують антисироватку. Антитіла, що містяться в її глобуліновій фракції, використовують для виявлення у тканинах

відповідних біологічних речовин.

При застосуванні особливого різновиду імуногістохімічного методу – *імунофлуоресценції* антитіла сироватки хімічним способом з'єднують з флуорохромами і наносять на гістологічні зрізи. Речовини, з якими специфічно прореагували антитіла, виявляються по яскравому світінню у флуоресцентному мікроскопі.

При дослідженнях в електронному мікроскопі до антитіл імунної антисироватки приєднують атом важкого металу або радіоактивний ізотоп. В останньому випадку локалізація комплексу антиген-антитіло виявляється шляхом проведення додаткової *авторадіографії*.

Названі вище методи різняться за чутливістю (найменш чутлива – цитоспектрофотометрія, високочутлива – авторадіографія) та займають широкий спектральний діапазон (від рентгенівської до інфрачервоної областей спектру).

За допомогою *вітальних (прижиттєвих) методів* досліджень вивчають рух крові у кровеносних судинах, міграцію лейкоцитів, ріст кровеносних і лімфатичних капілярів (методи із застосуванням “прозорих камер” і “мікроскопів ілюмінаторів”). Для вивчення процесів росту, поділу і руху клітин та їх реакцію на дію хімічних і фізичних чинників широко використовують методи прижиттєвого вивчення культур клітин і тканин.

Метод мікрохірургії (мікрургії) використовується для проведення досліджень на клітинах, тканинах і зародках. За допомогою мікрооперацій можна, наприклад, видалити з клітини ядро, перенести його з однієї клітини до іншої, перемістити частину клітин зародка, з'єднати бластомери яйця, яке дробиться і т. д. Такі операції здійснюються за допомогою особливого приладу – мікроманіпулятора. До його складу входить мікроскоп і система важелів плавного регулювання. До важелів приєднуються мініатюрні інструменти – скляні капіляри, голки, гачки тощо.

Висновки

1. Морфофункціональні методи досліджень доцільно використовувати у науково-дослідницькій роботі, у практичній діяльності спеціалістів ветеринарної і гуманної медицини.

2. Вищезгадані методи дозволяють виявити глибину метаболічних процесів в органах і тканинах при розвитку комплексної патології, дають можливість вирішувати питання діагностики, тактики лікування та прогнозу захворювань.

Перспективи подальших досліджень

Застосування морфофункціональних методів досліджень дасть змогу практичним лікарям аналізувати особливості метаболічних процесів, які відбуваються у клітинах, тканинах та органах і призводять до порушення гомеостазу організму при патології. Вирішальне значення вони мають для постановки і уточнення діагнозу та розроблення тактики лікування хворих.

Література

---

1. Горальський Л.П. Фізико-хімічні методи в патоморфології // Фізико-хімічні методи досліджень. Наукові статті науково-методичного семінару. – Рівне, 1998. – С. 61–63.
  2. Горальський Л.П., Хомич В.Т., Кононський О.І. Основи гістологічної техніки і морфофункціональні методи досліджень у нормі та при патології. Навчальний посібник. – Житомир: “Полісся”, 2005. – 288 с.
  3. Морфофункциональные методы исследования в норме и при патологии / Киселёва А.Ф., Житников А.Я., Кейсевич Л.В. и др. – Киев: Здоровье, 1983. – 168 с.
  4. Серов В.В. Гистохимические методы исследования. – БМЭ в 30 томах. – 3-е изд. – М., 1977. – Т. 6. – С. 78.
-